

טו ב ש ט ו ב

שמות ומשפחות בישראל

עורך: חנן רפפורט

בין עולמות מתחלפים

על שינוי שמות המשפחות והמקומות בפי יהודי ליטא

דב לוי

כמו במרבית ארצות מזרח אירופה, גם בליטא של לפני מלחמת העולם השנייה הביאו כמה גורמים ליצירתם של שמות המשפחה היהודיים. סקירת שמות המשפחה של יהודי ליטא מלמדת שאפשר לחלקם לפחות לתריסר קבוצות שונות, שנוצרו בעקבות גורמים שונים, כגון שמות ההורים או זקני המשפחה, מקומות מוצא אגרוגרפיים, עיסוק, מעמד חברתי, מורשת התרבות היהודית, מילים בעברית, מילים בליטאית ועוד.

בין השמות המנציחים אבות או קרובי משפחה גברים, אפשר למנות את אַפְרַמְסוֹן (אברהם), אַפְרַוּאִימְצ'יק (אפרים), וְדוֹבְרִין, יַנְקֵלְבִּיץ, יוֹאֵל'ס ועוד. בין השמות המנציחים דווקא נשים מן המשפחה, אפשר למצוא את אִידֵל'ס (אידה), בִּיילִינזוֹן, בִּיילִס (ביילה), יַקֹּבִיץ (לאה), צִפְרִין (ציפורה), רִבְקִינְד (רבקה) ועוד.

בין השמות המציינים מקום מוצא נזכיר את אַקְלֵנְצִיץ, באַבְטְעֵלְסְקִי, ווִילְעֵנְסְקִי ונעוויאסוקי, ובין השמות שנקבעו על פי העיסוק, את אֵינְבֹּבָה (חנות ברזל), באַקְוֹרְעֵטְשֶׁר (ספסלים בישיבה), טאַבאַשניק (איש טבק) וּמִצְלַמְאָכְעֶר (ככל הנראה כובע).

שמות אחרים, נשאו עליהם את שרידי התרבות של היהודים שגלו ממספר: בַּנִּים (כנראה מן המילה "בואני"), גִּיבְרַאֲלֶטֶר (דון-חנה), לודיא, פראנק, פרענקל ועוד. מעניין לציין שהיו יהודים שהעניקו שם משפחה שונה לכל אחד מילדיהם, על מנת לדשמש כבנים בכורים ולפטור אותם מחובת הגיוס לצבא הרוסי.

לאחר כ־120 שנות שלטון רוסי, שהסתיים בשלהי מלחמת העולם הראשונה, הלכה והתחזקה בליטא הנטייה לחזור לערכי תרבותה הקודמת, ובכלל זאת שחזור של

שמות פרטיים, שמות משפחה ושמות מקומות. וכך, על השמות הפרטיים ושמות המשפחה נכפתה סיומת מקומית, כגון AS, IS, US – ועוד. כך נוצרו שמות יהודיים שנשמעו "ליטאיים" יותר: יוֹתֶר: Robinsonas, Rabinaviciu, Trotskis, ואחרים.

ביחס לשמות המקומות, דבקו היהודים באותה העת דווקא בשמות מתקופת השלטון הפולני-רוסי והגרמני, ועם זאת "יהודו" אותם באמצעות סיומות כמו OK (אָק, קופלישאָק, יאנישאָק וראקישאָק). עם זאת, הממסד ניסה להפחית את השימוש באותיות העבריות, וכך לוכלכו בופת

באחד מלילות פברואר 1923, בעשרות עיריות וערים בליטא, שלטים שהיו כתובים ביידיש או בעברית.

זאת ועוד, בסוף ימי עצמאותה של ליטא (בסמוך למלחמת העולם השנייה) נאסר בתוקף על העיתונים ודברי הדפוס ביידיש ובעברית לאזכר שמות יישובים מקומיים בתרבות המדוברת והכתובה היהודית, ותחת זאת נכפה עליהם התעתיק של השלשון הליטאית. כפייה מסוג זה משתקפת למשל בשבועון "דעך אדישער לעבן", שהופיע ב־20 בינואר 1939 מטעם "צעירי אגודת-ישראל בליאָטוֹבָה" (כ"ז), ובו ניתן למצוא מודעת ברכה בעברית לאירוסיהם של הרב יעקב-זלמן שְׁוִינְבַּאָךְ מִגְרִינְקִישְׁאָק (כלומר: גְרִינְקִישְׁאָק) עם

בחירת לבו מרים פִּיבּוּשׁוֹבִיץ מִפּלֻנְגֶׁ (כלומר: פלונגיאן). במודעה אחרת מתפרסת פנייה לתושבי Telsiai (טעלז), המזומנים לתערוכת רהיטים חדישים שזו עתה הגיעו מִכַּאָוּנַס (קובנה) ומִגְוֵנַבֶּ (יאנעווע). עם זאת, על מודעת תנחומים שהתפרסמה באותו השבועון לרב חיים יִבֶּרְבִּין על מות אמו, חתומה "חברה גמרא ומשנא בקליוו מוסר" סְלִבּוֹדְקָה, ולא בשמה הליטאי, viliampole.

כך קרה, שמות מקומות בפי היהודים שונו לבלי הכר: עוֹשֶׁרְעֵנֶע זָרַסַאיִ, אָנּוּסְקִישׁוֹק ל־Onuskis, וִוְרְזַנַאיִ ל־Veverzenai, ווִילְנֵע ל־Vilnius, קאַפּאַשְׁטֵנּוּע ל־Kapciamestis, קאַוּנּוּע ל־Kaunas, סְרֶדְזִיק ל־Seredzius, וסוויאָדוּשִׁין ל־Svedasai. לשינוי שמות המקומות יש משמעות רבה במיוחד בקרב גנאלוגים וחוקרים המנסים להתחקות על קורותיהם של יהודים שונים עד הירצחם בידי הנאצים ושכניהם הליטאים. לא פעם המבקרים בליטא מתאכזבים קשות מהשינויים הפיזיים שחלו במקומות ומהיעלמותם של השמות המקוריים, שהיו ספוגים הווי יהודי, היסטורי ותרבותי. במצב זה חשוב שבעתים להזכיר ולהנציח את הפרטים השונים דווקא בשמותיהם היהודיים. בעניין שינויי השמות היהודיים בליטא, מסופר על יהודי מוויילנה ששם משפחתו היה Trotski, כנראה בשל מוצאו מהקהילה העתיקה Trok (Trakai). כשחזרה וילנה משלטון פולני לליטא ב־1939, נאלץ אותו Trotski Panye להוסיף לשם משפחתו את הסיומת S, כנדרש, והפך ל־Ponas (און) Trotskis. שינוי זה, ככל שיישמע מוזר, היה עדיין נסבל מבחינתו. ואולם, כאשר לאחר כמה חודשים הפכה ליטא לטוביטית, גברו החששות שמהשוו יכנה אותו Trotskist (אויב המשטר הסובייטי), ואז, במקרה הטוב, הוא עלול להישלח ללא רחיו ומשפט לסיביר...

כרום' דב לוי, ליד קובנה ולוחם במרטינים, העפיל ארצה ב־1945, והיה ממגיני הר הצופים במלחמת העצמאות. הוא משמש ככרום אמריטוס בחוג ליהדות זמננו, וחוקר את יהודי מזרח אירופה ורוסיה.